

SCHRIKBEELDEN

2015 | 3 IVMV online magazine

SCHRIKBEELDEN

INHOUDSOPGAVE

INTRO

1. Sigrid Burg, Heidi de Mare en Inge van der Vlies – SCHRIKBEELDEN. Schrik op schrik, hoe blijft een mens gezond?

COLUMNS

2. Mijke Bleecke, 'Schaamrood....?! VW – slimme marketing of publiek weten?'
3. Gabriël van den Brink, 'Kinderlijk moralisme. Rumor rond Zwarte Piet.'
4. Gabriël van den Brink, 'Ontplofte werelden. Hoe de realiteit door media onzichtbaar wordt.'
5. Gabriël van den Brink, 'Rembrandt in Geldermalsen? De verwording van burgerschap.'
6. Joost Pollmann, 'Schrikbeelden in strips: slecht, slechter, slechtst'.

BESPIEGELING

7. Sigrid Burg, 'Over mijn LIKE, bloggen in twee werelden'.
8. Wilbert Schreurs, 'Van Rome naar Parijs. Milieu als schrikbeeld vanaf de jaren 70 tot nu'.
9. Inge van der Vlies, 'Mens met merk. Monotonie als garantie voor professionaliteit'.

ESSAYS

10. Cécile R.L. Boot, Maarten C.A. van der Sanden, Martin Klein en Frans Meijman, 'The elaboration likelihood model revisited: a biological explanation and a somatic extension'.
11. Gawie Keyser, 'Het theater van shock-and-awe. Het westerse kijkkader en de subversieve werking van IS-geweldsbeelden'.
12. Heidi de Mare, 'Mulvey's one-dimensional system. A last look at "Visual Pleasure"', [English translation of '[Mulvey's eendimensionale systeem](#). Bij dezen dan voor het laatste "Visual Pleasure"', in: *Versus*, no. 2 [1986]: 35-54], translation by Gawie Keyser.
13. Heidi de Mare, Frans Meijman en Suzanne Nieuwenhuis, 'Schrikbeeld: Nee, of toch JA? Orgaantransplantatie in de fictie doorleefd'.
14. Connie Veugen, 'Our abiding fear of the new. Computer games and controversy'.

REVIEWS

15. Leo van Bergen, 'Medische Monsterrakels. Te mooi om waar te zijn', boekbespreking van Cristin O'Keefe Aptowicz, *Dokter Mütter's medische mirakels. De opkomst van de moderne geneeskunde*, plastische chirurgie.
16. Heidi de Mare, 'Laura Mulvey's Legacy – Scary Movie-Scholars?!', bespreking van Laura Mulvey c.s. (eds.), *Feminisms. Diversity, Difference, and Multiplicity in Contemporary Film Cultures*. [AUP 2015].
17. Heidi de Mare, 'Schrikbarend? Over gemak en ongemak van Kunst als bron in Religie en Criminologie', dubbelbespreking van *Apocalyps in kunst* [2014] en themanummer 'De kunst van het verbeelden' van het *Tijdschrift over Cultuur & Criminaliteit* [2014].

BEELDBIJDRAGEN

18. Tonie van Marle, 'Van schoonheid naar schok en visa vers. De totstandkoming van het kunstproject WAR/RAW'.
19. Dik Nicolai, 'Is, was, komt'.
20. Geertrui van den Brink: 'Wat gebeurt daar?'.

BEELDFORMATIE

21. SCHRIKBEELDEN

Op de omslag van het themanummer een fragment van het stilleven 'Is, was, komt' [2016] van fotograaf Dik Nicolai (c), speciaal voor dit themanummer over SCHRIKBEELDEN gemaakt (bijdrage 19).

ONTPLOFTE WERELDEN

Kobani in Noord Syrië Foto: REUTERS/ Khalil Ashawi Bron: Alex Ringeling in *Metro* 19 maart 2015

Hoe de realiteit door media onzichtbaar wordt

[Gabriël van den Brink](#)

1.

Laten we om te beginnen erkennen dat onze kennis van de maatschappelijke realiteit maar voor een heel beperkt deel op eigen ervaringen berust. Van een aantal dingen weten we vrij goed hoe het zit omdat we het zelf hebben meegemaakt. Dat geldt voor het werk dat we doen, voor wederwaardigheden van gezinsleden en voor zaken die zich in onze directe omgeving afspelen. Maar verreweg de meeste gebeurtenissen kennen we uit een verhaal dat wordt verteld door anderen. Daarbij kan het gaan om een smakelijke roddel over iemands optreden, om het verslag van een buitenlandse reis, om een bericht dat in de krant verschijnt of om bepaalde lessen die we vroeger op school hebben gehad. In al die gevallen maken wij ons een voorstelling van de realiteit zonder dat we die zelf meemaken. Het totaal van al die voorstellingen leidt weliswaar tot een zeker wereldbeeld, maar we kunnen nauwelijks uitmaken waar de grens tussen realiteit en verbeelding ligt. Ons beeld van de maatschappelijke realiteit is, zo gesteld, vooral een kwestie van *verhalen*.

2.

Deze vorm van kennisverwerving heeft gevolgen voor de manier waarop ons wereldbeeld wordt gestructureerd. Veel verhalen kennen namelijk een specifieke ordening. Ze vertonen bijvoorbeeld een chronologische structuur: eerst was er dit, toen gebeurde er dat en uiteindelijk leidde

dat tot zus of zo. Bovendien zetten verhalen altijd een of meerdere actoren in: mensen die handelend optreden en daarmee de situatie ten goede of ten kwade wijzigen. Minstens zo belangrijk is dat het verhaal vaak over iets spannends gaat. Gewone dingen zijn nauwelijks de moeite van het vertellen waard. Maar over het vreemde, het afwijkende, het gevaarlijke, het opwindende, het exotische, het merkwaardige of het onbekende vertellen we maar al te graag. Over de normale gang van zaken in een bedrijf, een buurt of een gezin wordt nauwelijks bericht. Maar zodra er problemen op het werk zijn, een buurt-genoot zich vreemd gedraagt of een gezin niet deugen wil, heeft het bericht ons in korte tijd bereikt. Ons beeld van de maatschappelijke realiteit komt, zo gesteld, vooral uit *spannende* verhalen voort.

3.

Behalve dat verhalen vaak spannend zijn, gaan ze ook vaak over vragen van goed en kwaad. Dan wordt er over een gebeurtenis buiten onze leefwereld verteld, en bovendien wordt ons duidelijk gemaakt wie er voor problemen zorgde (kwaad) en wie ze vervolgens oploste (goed). Deze oppositie tussen goed en kwaad staat niet op zich en ze wordt veelal gecombineerd met andere tegenstellingen zoals die tussen orde en chaos, licht en duisternis, man en vrouw, macht en onmacht, goden en mensen et cetera. Het combineren van dergelijke opposities is eigen aan elke mythologie.

Mythologieën stellen de samenleving in staat om na te denken over vragen die niet meteen oplosbaar zijn. Mythologische verhalen vormen een collectief gesprek waarbij de actoren bepaalde gezichtspunten uitwisselen. Zo gaan ze na hoe het zit met goed en kwaad. Ons beeld van de maatschappelijke realiteit komt, zo gesteld, vooral op een kwestie van *moraliserende* verhalen neer.

4.

Het primaat van het spannende, moraliserende verhaal over persoonlijke ervaringen, is al zo oud als de geschiedenis. Ze gold bijvoorbeeld ook voor de manier waarop dorpelingen in vroeger tijd tegen de wereld aankeken. Mede daardoor kon het verhaal over een gekruisigde profeet tweeduizend jaar terug in relatief korte tijd de wereld veroveren. Het effect van het verhaal was meestal beperkter, ook in latere tijden. Zo werd er op het achttiende-eeuwse platteland af en toe een moord gepleegd. Dat riep in de omliggende dorpen uiteraard commotie op, maar het verhaal over die moord ging niet verder. Dat veranderde door de komst van landelijke kranten en andere nieuwsmedia.

Wanneer er nu een moord plaats vindt in X wordt dat ver buiten de regio bekend. De tegenwoordige krantenlezer wordt met honderden moorden per jaar geconfronteerd terwijl de vroegere dorpeling het met slechts één moord per jaar moest doen. De

huidige krantenlezer denkt onvermijdelijk dat het geweld hand over hand toeneemt terwijl de realiteit nauwelijks veranderd is. Ons beeld van de maatschappelijke realiteit is, zo gesteld, door de schaalvergroting steeds *negatiever* geworden.

5.

Deze negatieve voorstellingen van het maatschappelijk leven vloeien dus voort uit het gegeven dat spannende, moraliserende verhalen over afwijkende gebeurtenissen via de krant op grote schaal worden gedeeld. Dat effect wordt nog versterkt door woorden samen te laten gaan met beelden en geluiden die de indruk wekken dat je zelf ter plaatse bent. Door nieuwsrapportages op tv en andere audio-visuele media krijg je als burger de indruk dat het drama zich voor je ogen aan het voltrekken is. Je vergeet dat je op veilige afstand van het drama zit, dat je een scherp geselecteerd fragment aanschouwt en dat je niet de realiteit in zijn geheel ziet. Het nieuws wordt nu eenmaal gedomineerd door even korte als heftige beelden die explosieve situaties laten zien en daarmee een haast apocalyptische indruk van het wereldwijde gebeuren oproepen. Toch verschillen die scenes wezenlijk van het een realiteit die berust op eigen ervaringen. De daaruit voortvloeiende incongruentie tussen de verbeelde wereld in het nieuws en de realiteit van de eigen leefwereld werkt zowel opwinding als machteloosheid in de hand. Ons beeld van de maatschappelijke

realiteit is, zo gesteld, dankzij de media gebaseerd op de *meest extreme* verbeeldingen van een maatschappelijke realiteit.

6.

De hiermee samenhangende problemen worden zeker niet minder door het massale gebruik van sociale media. Integendeel. Zij kwadrateren als het ware de eenzijdigheden die het nieuws toch al kenmerken en wel op twee manieren. Ten eerste wordt de illusie dat we oog in oog staan met een maatschappelijke realiteit nog sterker door de interactieve mogelijkheden die zich aandienen. We kunnen door te reageren als het ware aan de realiteit deelnemen, zij het dat we zowel fysiek als sociaal nog steeds op afstand staan. Ten tweede fungeren deze kanalen vaak als een echo-kamer waarin de geuite meningen en indrukken elkaar versterken terwijl ze onwelkome boodschappen uitsluiten. Die mogen dan naar een ander kanaal uitwijken waar het eigen wereldbeeld evengoed versterkt wordt. Zo treedt er een vermenigvuldiging van tunnelvisies op. In elke tunnel hebben deelnemers het idee dat ze met een heftige realiteit geconfronteerd worden terwijl juist dát de complexiteit van een maatschappelijke realiteit aan hun blik onttrekt. Ons beeld van de realiteit is zo gesteld, dank zij de sociale media, niet alleen gebaseerd op een ontplofte wereld (zoals het gewone nieuws ook doet) – het draagt zelf aan het ontploffen van die wereld bij.

7.

Al met al is de maatschappelijke realiteit die ons via de media bereikt in vrijwel elk opzicht het tegendeel van datgene wat we in ons eigen leven meemaken. Het gaat niet om min of meer tastbare ervaringen maar om verhalen die onze *verbeelding* aanspreken. Het gaat niet om de verbeelding van het gewone leven, maar van zaken die daar sterk van *afwijken*. Het betreft niet alleen afwijkende voorvallen maar vooral zaken die men in *morele* zin kan toejuichen of veroordelen. Het gaat niet om op zich zelf staande incidenten maar om gebeurtenissen waarvan we denken dat ze *steeds vaker* voorkomen. Het gaat niet alleen om voorvallen die in woorden tot ons doordringen maar om scènes die via beeld en geluid *grote indruk* op het publiek maken. En ten slotte gaat het niet om indrukken die door uiteenlopende groepen worden gedeeld maar om taferelen die de verbeelding van *specifieke* groepen aanspreken. Het wereldbeeld dat daaruit ontstaat vertoont nog maar weinig gelijkenis met de ervaringen die we in ons persoonlijke bestaan opdoen. En omdat slecht nieuws veel beter overleeft dan het goede nieuws, ontstaat er een wereldbeeld dat veel kwaadaardiger, cynischer en verontrustender is dan onze eigen leefwereld. Dit alles roept een gevoel van grote machteloosheid op.

8.

Betekent het voorgaande nu dat we geen aandacht moeten besteden aan het wereldbeeld zoals de media dat aanbieden? Allerminst. Zelf trek ik daar twee heel andere conclusies uit. Ten eerste dat we het door de media geschapen wereldbeeld niet als een illusie moeten opvatten. Het vormt een geheel eigen realiteit die voelbare gevolgen heeft en volgens eigen wetten opereert. Daarbij speelt vooral de dynamiek van onze maatschappelijke verbeelding mee. Die moeten we veel serieuzer nemen dan veelal gebeurt. We moeten de aandacht niet richten op de vraag of de werkelijkheid al dan niet vertekend wordt, want dat doet ze sowieso en al sinds mensenheugenis. Veel relevanter is de vraag welke realiteit in deze verbeelding aan de orde komt, welke dynamiek zij kent, welke vormen van publiek weten daaruit voortvloeien en hoe men zich daarin op een verstandige manier bewegen kan. De tweede conclusie is dat we heel terughoudend moeten zijn met uitspraken over de maatschappelijke realiteit als men zich op berichten in de media beroept. Het onderzoeken van de maatschappelijke realiteit is van groot belang maar vraagt in beginsel om andere bronnen, werkwijzen en concepten dan de beeldvorming door moderne media.

Homs in Syrië eind januari 2014

Foto: REUTERS Yazen Hamsy **Bron:** Maarten Zeegers in NRC

Deir Ez Zor in Noord Oost Syrië.

Foto: Reuters / Khalil Ashawi. **Bron:** Carolien Roelants in NRC